

Robert PIENKOWSKI

Monety pośmiertne Piastów legnicko-brzeskich

Mennictwo Piastów legnicko-brzeskich w okresie nowożytnym jest niezwykle bogate. Spotykamy różne gatunki monet bite w wielu mennicach. Drugoplanowym dla numizmatyki, ale jednak bardzo ciekawym produktem mennic śląskich w okresie nowożytnym są monety upamiętniające śmierć kolejnych członków tej dynastii. Pierwszym Piastem śląskim z linii legnicko-brzeskiej upamiętnionym w ten sposób był książę Joachim Fryderyk, który zmarł 25 marca 1602 r. w Brzegu.¹ Poświęcono mu monety trzech typów: trzykrajcarówkę (FS 1390, Kop. 102) oraz 2 typy półtalarów (FS 1386, Kop. 103a; FS 1388, Kop. 103b; FS 1387, Kop. 103c; FS 1389, Kop. 104), przy czym numizmaty wielkości półtalarów bite były tym samym stemplem awersu, natomiast rewersy miały nieco inne kompozycje tej samej legendy, Av.: MEMOR(iae) IOACH(imi) FRID(eric) DVCIS SILES(iae) LEGN(icensis) BREGENSIS, Rv.: /DEO OPT(imo) / MAX(imo) IN ÆTERN(um) / VIVENS SVM(mo) PATR(iae) / LVCTV PLACIDE OBI(IT) AN(no) MDCII M(ense) MA/RT(io) die XXV HORA P(ost) MER(idiem) / VI CVM VIXISSET / AN(no) LI MENS(es) V / DIES XXVI („Pamięci Joachima Fryderyka księcia Śląska, legnickiego, brzeskiego, Bogu najlepszemu i największemu na wieczność żyjąc – z największą ojczyzny żalnością zmarł spokojnie w roku 1602, miesiącu marcu 25, o godzinie 6 po południu, gdy przeżył lat 51, miesiący 5, dni 26“).²

Żona Joachima Fryderyka Anna Maria przeżyła męża o 3,5 roku – zmarła 11 listopada 1605 r. Jej śmierć została upamiętniona półortami (czyli 1/8 talara) (FS 1397, Kop. 106), półtalarami (FS 1396, Kop. 107a) i talarami (FS 1395, Kop. 108a). Stemplem półtalara odbito też klipę o wadze talara (FS -, Kop. 107b), klipę w złocie o wadze 3 dukatów (FS 1394, Kop. 107d) oraz zwykłą odbitkę w złocie o wadze 3 dukatów (FS 1393, Kop. 107c). Stemplem talara odbito dodatkowo mo-

¹ K. R. PROKOP, *Joachim Fryderyk [w:] Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ozóg, Kraków 1999 [druk 1998], s. 528-529.

² Legendy wszystkich omówionych niżej monet są łacińskie, ich tłumaczenie zostało zaczerpnięte przeważnie z pracy Edmunda KOPICKIEGO, *Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych*, t. IX: *Kryteria i elementy klasyfikacji*, cz. 4, *Legendy, znaki mennicze, gatunki monet i inne elementy klasyfikacji*, Warszawa 1989, s. 206.

netę o wadze 10 dukatów (FS 1392, Kop. 108b). Na awersie półorta widzimy czteropolową tarczę legnicko-brzeską pod mitrą, który to element pojawił się tu po raz pierwszy na monetach książąt legnicko-brzeskich,³ rewers przedstawia wielopolową tarczę herbową Anhaltu. W legendzie półorta czytamy: Av. MEM(oriae) ANNÆ MAR(iae) PR(incipissae) ANHL^A(tinae)·DVCI(ssae) SIL(esiae), Rv.: LEG(nicensis) BREG(ensis) FILII MCESTIS(simi) F(ieri) F(ecerunt) QVÆ PIA, w polu poziomo: / OBIIT / M(ensis) NOV(embri) DIE / XIV ANNO / M D C V („Na pamiątkę Anny Marii, księżnej Anhaltu, księżnej Śląska“, Rv.: „legnickiej, brzeskiej, skromni synowie polecili wybić, zmarła w pobożności, w dniu 14 miesiąca listopada, roku 1605“).⁴ Na stemplu półtalarowym i talarowym (Kop. 107, Kop. 108) legenda została nieco wydłużona: Av. IO(hannes) CHR(istianus) ET GE(orgius) RVD(olphus) FR(atres) DVC(es) SIL(esiae) LIG(nicensis) ET BREG(enses) („Jan Chrystian i Jerzy Rudolf bracia, książęta Śląska, legnicy i brzescy“⁵, Rv. MEM(oriae) IL(lustrissimae) MAT(ris) ANNÆ MAR(iae) PR(incipissae) ANHAL(tinae) DVCI(ssae) SIL(esiae) LEG(nicensis) BREG(ensis) QVÆ PIA OBIIT M(ense) NOV(embri) DIE XIV AN(no) MDCV F(ieri) F(ecit) („Na pamiątkę najznakomitszej matki Anny Marii, księżnej Anhaltu, księżnej Śląska, legnickiej, brzeskiej, która zmarła w pobożności, w miesiącu listopadzie, dnia 14, roku 1605; polecili wybić“).⁶

Kolejne monety pamiątkowe wybito w związku ze śmiercią Zofii Elżbiety, pierwszej żony Jerzego Rudolfa, która umarła 9 lutego 1622 r. Były to ćwierćtalary z 1622 r. (FS 1655, Kop. 258).⁷ Na awersie przedstawiają one dziewięciopolową tarczę herbową Anhaltu, na rewersie wielowierszowy napis: NVM(mus) ARG(enteus) / IN SEP(ultura) / D(omi)NÆ / SOPHLÆ ELISABETÆ / PRINC(ipis) ANHALT(inae) DVCISS(ae) LIGN(icensis) BREGE(nsis) / NATÆ / AN(no) MDLXXXIX M(ensis) F(ebruarii) / D(ie) X MORT(uae) / LIG(nitii) A(nno) MDCXXII / M(ensis) F(ebruarii) D(ie) IX H(ora) IX A(nte)M(eridie) / CVSVS („Pieniądz srebrny wybity na pogrzeb Pani Zofii Elżbiety księżnej Anhaltu, księżnej legnickiej, brzeskiej, urodzonej w roku 1589, miesiącu lutym, dnia 10; zmarłej w Legnicy roku 1622, miesiącu lutym, dnia 9 o godzinie 9 przed południem“).⁸

³ Małgorzata KAGANIEC, *Heraldyka Piastów Śląskich 1146-1707*, Katowice 1992, s. 131.

⁴ E. KOPICKI, *Katalog*, s. 204.

⁵ Ibidem, s. 66.

⁶ Ibidem, s. 206.

⁷ Andrzej WIĘCEK, *Hans Rieger – medalier śląski I. połowy XVII stulecia*, Wrocławskie Zapiski Numizmatyczne, 1999, nr 1-2, s. 63 określa tę monetę jako „1/4 talara pamiątkowego, mającego charakter medalu“. Autor ten przypisuje autorstwo monety Hansowi Riegerowi.

⁸ E. KOPICKI, *Katalog*, t. IX, cz. 4, s. 207. K. R. PROKOP, *Jerzy Rudolf [w:] Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ozóg, Kraków 1999 [druk 1998], s. 546 w odniesieniu do Zofii Elżbiety informuje, że urodziła się 20 lutego 1589 r, a zmarła 9 lutego 1622 r. (pochowana 12 kwietnia 1622 r.). Co do daty śmierci księżnej w dniu 9 lutego nie ma wątpliwości. Inaczej sprawa się przedstawia z dniem urodzin. Prokop twierdzi (zapewne za K. Jasińskim), że jej urodziny przypadają na dzień 20 lutego, jednak inskrypcja pośmiertnego numizmatu wskazuje, że był to 10 luty. W publikacji Gottfried DEWERDECK, *Silesia numismatica, oder Einleitung*

W oryginale udało mi się obejrzeć jeden egzemplarz, przechowywany w Muzeum Narodowym w Warszawie.⁹ Moneta ta charakteryzuje się złym stanem zachowania, co znacznie ją odróżnia od wielu innych tego typu monet pośmiertnych. W katalogach przytaczany jest jeszcze jeden numizmat, który określa jako okolicznościowy srebrny grosz z okazji śmierci Zofii Elżbiety.¹⁰ W rzeczywistości jest to jednak liczman,¹¹ choć wybity po śmierci księżnej, o czym informuje stosowna inskrypcja: SOPHIA ELISABETHA PRINC(ipissa) ANH(altina) DVC(issa) LIG(nicensis) BREG(ensis) OB(iit) MDCXXII IX FEB(ruarii) („Zofia Elżbieta księżna Anhaltu, księżna legnicka, brzeska, zmarła 1622, 9 lutego“).¹² Liczman ten ikonograficznie jest dość zbliżony do ćwierćtalara, stąd zapewne pomyłka E. Kopickiego. Cechą, która wyraźnie odróżnia go od monet pośmiertnych jest materiał, z którego go wykonano – miedź, a nie srebro, jak twierdzi E. Kopicki. Dwa egzemplarze, w bardzo złym stanie, wskazującym na ich użytkowe wykorzystanie, są w Muzeum Narodowym w Warszawie.¹³

Śmierć drugiej żony Jerzego Rudolfa, Elżbiety Magdaleny z dynastii Podiebradów (4 listopada 1631 r.), nie została upamiętniona monetą pośmiertną, co było spowodowane przede wszystkim faktem, iż trwała wojna trzydziestoletnia, a mennice książąt legnicko-brzeskich nie były czynne w latach 1624-1650. Dopiero śmierć samego Jerzego Rudolfa 14 stycznia 1653 r. została upamiętniona okolicznościowymi monetami ważącymi ok. 1/8 talara, które należą do najczęściej spotykanych śląskich monet pośmiertnych (FS 1702, Kop. 259a). Na awersie przedstawiają popiersie księcia, gdzie w legendzie czytamy: D(ei) G(ratia) GEORG(ius) RUDOLPH(us) DUX SIL(esiae) LIG(nicensis) BREG(ensis) & GOLDBE(rgensis) („Z bożej łaski Jerzy Rudolf, książę Śląska, legnicki, brzeski i złotoryjski“).¹⁴ Rewers zawiera legendę otokową i w polu sześciowierszową: S(acrae) CÆS(arae) MAI(estatis) VICAR(ius) REG(ius) SUPR(emus) PRÆF(ectus) PER UTRAMQUE) SIL(esiae), poziomo NATUS / 22 IANUARIII / ANNO 1595 /

zu dem Schlesischen Müntz-Cabinet..., Jauer 1711, tabl. 7, il. 52 widzimy również datę 10 lutego („DX“ – D(ie) X). Kazimierz JASIŃSKI, *Rodowód Piastów Śląskich*, t. 1: *Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*, Wrocław 1973, s. 246, przyp. 7 cytuje Dewerdecka informując o dacie urodzin księżnej, jednak sam Dewerdeck (s. 340) wyraźnie podaje datę urodzin właśnie na dzień 10 lutego („Die X.“). Po cyfrze „X“ jest jednak miejsce na jeszcze jedną cyfrę X, stąd definitywne wnioskowanie na podstawie legendy nie jest niestety możliwe – zwłaszcza nie posiadając innych zachowanych egzemplarzy.

⁹ MNW NPO 21450, 29,8 mm, 5,90 g.

¹⁰ Edmund KOPICKI, *Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych*, t. VIII, *Monety śląskie okresu nowożytnego*, cz. 1, Warszawa 1982, nr 257; IDEM, *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Warszawa 1995, nr 5292.

¹¹ Tak go zresztą określają Hugo SAURMA-JELTSCH, *Schlesische Münzen und Medaillen*, Breslau 1883, reed. Olomouc 1991, nr 179 oraz Ferdinand FRIEDENSBURG – Hans SEGER, *Schlesiens Münzen...*, nr 1656.

¹² E. KOPICKI, *Katalog*, t. IX, cz. 4, s. 210.

¹³ MNW NPO 116483, 24,6 mm; MNW NPO 21455, 24,4 mm.

¹⁴ E. KOPICKI, *Katalog*, t. IX, cz. 4, s. 52.

OBIIT 14 / IANUARIU / 1653 („*Wikariusz królewski świętego cesarskiego majestatu, najwyższy zwierzchnik całego Śląska (tzn. Górnego i Dolnego), urodzony 22 stycznia roku 1595, zmarł 14 stycznia 1653*“).

Trzeba jeszcze wspomnieć o Janie Chrystianie, drugim synu Joachima Fryderyka i Anny Marii, znanym z dość obfitej produkcji menniczej, częściowo wspólnej z Jerzym Rudolfem. Jego śmierć 25 grudnia 1639 r. także nie została upamiętniona monetami. Powodem były zapewne, podobnie jak po śmierci księżnej Elżbiety Magdaleny, nieczynne mennice, ale prawdopodobnie i to, że w trakcie wojny trzydziestoletniej był on w obozie antyhabsburskim. Jan Chrystian musiał opuścić Brzeg i uciekać do Rzeczypospolitej. Z tytułu niewypłaconego posagu swojej pierwszej żony otrzymał w zastaw od elektora Jerzego Wilhelma dobra ostródzkie (Prusy Książęce). Zmarł w Ostródzie, skąd ciało księcia odwieziono do Brzegu, gdzie uroczysty pogrzeb odbył się 12 grudnia 1640 r.

Kolejną okazją do emisji monet okolicznościowych była śmierć Zofii Katarzyny, pierwszej żony Jerzego III, która zmarła w Brzegu 21 marca 1659 r. Wybito monety o dwóch nominałach: półorty (FS 1837, Kop. 296) i orty (FS 1836, Kop. 297), a co najciekawsze, w legendzie obu monet znalazły się słowne określenia nominałów, czyli: „*EINHALBREICHS ORTH*“ i „*EINREICHS ORTH*“, będące jedyną różnicą w legendach. Na monetach czytamy: (Av.) SOPHIA CATHARINA DUCISS(a) SILES(iae) LIGN(icensis) BREG(ensis) („*Zofia Katarzyna księżna Śląska, legnicka, brzeska*“), (Rv.) PENULTIMA E STIRPE DUC(um) MONSTERB(ergensium) OLSN(ensium) COMIT(um) GLAC(ensium); w polu: NATA / A(mn)^o I60I D(ie) 2 SEPT(embris) / NUPTA / I638 D(ie) 22 FEBR(uarii) / DENATA / I659 D(ie) 2I MART(ii) / EIN HALB REICHS / ORTH („*ostatnia z rodu książąt ziebickich, oleśnickich i hrabiów kłodzkich, urodzona roku 1601, dnia 2 września, zamężna 1638, dnia 22 lutego, zmarła 1659 dnia 21 marca*“),¹⁵ dalej następuje nazwa nominału. Określenia nominału, jak się okazuje, nie zostały umieszczone przypadkowo, gdyż istotnie monety te trzymają standardy wagowe odpowiednich nominałów.

Pierwsza żona Jerzego III urodziła tylko córkę Dorotę Elżbietę. Pragnący męskiego potomka Jerzy III po upływie żałoby ponownie ożenił się ze znacznie młodszą od siebie Elżbietą Marią Karoliną – córką Ludwika Filipa, palatyna na Simmern, z dynastii Wittelsbachów (brata „zimowego“ króla Czech Fryderyka V) i Marii Eleonory brandenburskiej. Związek ten okazał się bezpłodny, dlatego Jerzy III rozpoczął starania o zapewnienie sukcesji w księstwie swej jedynej córce, na co niestety nie otrzymał zgody dworu cesarskiego. Ostatecznie księstwo brzeskie przeszło na młodszego brata, Chrystiana. Księżna Elżbieta Maria Karolina umarła 20 maja 1664 r.¹⁶ Jej śmierć upamiętniono monetami o nominale 1/8 talara (FS

¹⁵ Ibidem, s. 209.

¹⁶ K. R. PROKOP, *Jerzy III*, [w:] *Piastowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 551. Data śmierci księżnej podawana przez K. R. Prokopa i wcześniej K. JASIŃSKIEGO, *Rodowód Piastów Śląskich*, t. 1: *Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*, Wrocław 1973, s. 249, odbiega od podanej w legendzie monety, gdzie jako data śmierci występuje dzień 19 maja.

1862, Kop. 298) 1/4 talara (FS 1861, Kop. 299). Przedstawiają one na awersie nakrytą mitrą pięciopółową tarczę herbową, w której naprzemianlegle herby Palatynatu reńskiego (Lew) i Wittelsbachów (skośna szachownica), a w tarczy sercowej szachownica Księstwa Brzeskiego, w otoku: (Av.) MEM(oriae) ELISABETHÆ MARIÆ CHARLOTTÆ PALAT(inae) RHEN(i) („*Na pamiątkę Elżbiety Marii Karoliny z Palatynatu Reńskiego*“), (Rv.) DUC(issae) SIL(esiae) LIGN(icensis) BREG(ensis) EXEMPL(i) CASTITAT(is), w polu: OBIIT / MDCLXIV / M(ensis) MAIO D(ie) XIX / ÆT(atis) AN(norum) XXV / MENS(ium) VI / D(ierum) XXIIIX („*księżnej Śląska, legnickiej, brzeskiej, będącej przykładem skromności, zmarłej w roku 1664, w 19 dniu majowym w wieku 25 lat, 6 miesięcy i 28 dni*“).¹⁷

Jerzy III przeżył swoją drugą żonę o osiem tygodni – zmarł 14 lipca 1664 r., pochowano go 8 października tegoż roku w kościele zamkowym w Brzegu.¹⁸ Jemu także były poświęcone monety dwóch nominalów: 1/8 talara (FS 1865, Kop. 300a) i 1/4 talara (FS 1864, Kop. 301). Przedstawiają one popiersie księcia, a w legendzie czytamy: (Av.) GEORGIUS III DUX SILES(iae) LIGN(icensis) BREG(ensis) SUPR(emus) CAP(itaneus) SIL(esiae) („*Jerzy III książę Śląska, legnicki, brzeski, najwyższy namiestnik Śląska*“), (Rv.) DEO PATRIÆ ET CÆSARI, w polu: NATuS / A(nno) I6II D(ie) 4 SEP(tembris) / DENATUS / A(nno) I664 D(ie) 14 IUL(ii) / ÆTAT(e) 5Z MENS(ium) / X DIE(rum) X („*Bogu, Ojczyźnie i Cesarzowi, urodzony w roku 1611, dnia 4 września zmarł w roku 1664, dnia 14 lipca, w wieku 52 lat, 10 miesięcy i 10 dni*“).¹⁹

Niecały rok wcześniej (24 listopada 1663 r.) zmarł w Legnicy, w wyniku obrażeń odniesionych w trakcie turnieju rycerskiego, książę legnicki Ludwik IV.²⁰ Śmierć księcia upamiętniono, podobnie jak śmierć Zofii Katarzyny w 1659 r., dwoma typami monet o nominale 1/8 talara (FS 1889, Kop. 308) i 1/4 talara (FS 1888, Kop. 309). Przedstawiają one na awersie czteropółowy herb księstwa legnicko-brzeskiego, w którym widnieją naprzemianlegle herby księstwa legnickiego (orzeł dolnośląski) i księstwa brzeskiego (szachownica). W legendzie czytamy: (Av.) LUDOVICUS DUX SILESIAE LIGNIC(ensis) BREG(ensis) ET GOLD(bergensis) („*Ludwik książę Śląska, legnicki, brzeski i złotoryjski*“), (Rv.) CONSILVM IEHOVÆ STABIT, w polu między arabeskami: NATUS / A(nno) I6I6 D(ie) 19 APR(ilis) / DENATUS / A(nno) I663 D(ie) Z4 NOV(embris) / ÆTAT(e) 47 HEBD(omadatum) / 3I („*Plany Boże trwać będą. Urodzony w roku 1616 dnia 19 kwietnia, zmarł w roku 1663 24 listopada, w wieku 47 lat 31 tygodni*“).²¹

¹⁷ E. KOPICKI, *Katalog*, t. IX, cz. 4, s. 205.

¹⁸ K. R. PROKOP, *Jerzy III*, s. 551.

¹⁹ E. KOPICKI, *Katalog*, t. IX, cz. 4, s. 200.

²⁰ Z braku następcy księstwo przypadło najmłodszemu z synów Jana Chrystiana z jego pierwszego małżeństwa Chrystianowi, patrz: K. R. PROKOP, *Ludwik IV*, [w:] *Piastowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 555.

²¹ E. KOPICKI, *Katalog*, t. IX, cz. 4, s. 204, 216.

Na kolejną okazję do wybicia monet okolicznościowych przyszło poczekać do 1672 r., kiedy to 28 lutego zmarł książę Chrystian. Za młodu kształcił się on w Rzeczypospolitej, co pozwoliło brzeskiemu Piastowi opanować język polski. Gdy w 1660 r. urodził się jego pierworodny syn, chciał nadać mu imię Piast, czego jednak pod naciskiem protestanckich duchownych nie uczynił, nadając mu ostatecznie imię Jerzy Wilhelm. Po abdykacji Jana Kazimierza w 1668 r. Chrystian nosił się z zamiarem kandydowania do tronu polskiego. Choć planów nie zrealizował, to jednak do końca życia utrzymywał bliskie stosunki z Polską. Po jego śmierci wybito okolicznościowe ćwierćtalary (FS 1948, Kop. 327) i półtalary (FS 1947, Kop. 328). Przedstawiają one popiersie księcia w zbroi w prawo, a w otoku mają dewizę CONSTANTER ET SINCERE („Zdecydowanie i szczerze“), na obu rewersach czytamy: CHRISTIANVS D(ei) G(ratia) DVX SIL(esiae) LIG(nicensis) BREG(ensis) Ꞥ WOL(aviensis), poziomo: NAT⁹ OLAV(ia) / A(nn)O MDCXIIIX / XIX APRIL(is) / DENAT⁹ LIGNICI(i) / A(nn)O MDCLXXII / XXIIIX FEBR(uarii) („Chrystian z Bożej łaski książę Śląska, legnicki, brzeski i wołowski, urodzony w Oławie roku 1618, 19 kwietnia, zmarł w Legnicy roku 1672, 28 lutego“).²²

Ostatnią okazją do wybicia pośmiertnych monet okolicznościowych była nieoczekiwana śmierć ostatniego Piasta Jerzego Wilhelma, która nastąpiła 26 listopada 1675 r. Jego zgon został upamiętniony szeregiem medali i monet okolicznościowych.²³ Z polecenia matki, księżnej Ludwiki, rozdawano je podczas uroczystości pogrzebowych między wszystkich obecnych gości.²⁴ Wybito wówczas numizmaty określane jako ćwierćtalary (FS 1975, Kop. 345a), półtalary (FS 1974, Kop. 346) oraz 1 1/4 (FS -, Kop. 347b) i 1 1/2 talara (FS 1973, Kop. 347a). Stemplem ćwierćtalara wybito dodatkowo złotą monetę o wadze 2 dukatów (FS 1972, Kop. 345b). Ćwierćtalary i półtalary przedstawiają księcia w prawym profilu, w otoku awersu znajduje się tytułatura księcia: GEORG(ius) WILHELM(us) D(ei) G(ratia) DVX SILESIAE LIGN(icensis) BREG(ensis) & WOL(aviensis) („Jerzy Wilhelm z Bożej łaski książę Śląska, legnicki, brzeski, i wołowski“) i dalej na rewersie: PIASTEÆ / REG(iae) FAM(iliae) ULTIM⁹ / VIRTUTE PRIMUS / ANIMAM / DIE 29 SEPTEMB(ris) 1660 / ACCEPTAM / DEO ITA IUBENTI / D(ie) 21 NOVEMB(ris) 1675 / ILLACHRYM(ata) SILES(ia) / REDDIDIT („Ostatni z królewskiej rodziny Piastów, (ale) cnotą pierwszy, duszę w dniu 29 września 1660 otrzymaną, oddał Bogu, który tak chciał, w dniu 21 listopada 1675, wśród płaczu (całego) Śląska“).²⁵

Najciekawsze kompozycyjnie ujęcie wizerunku księcia przynoszą okazałe monety określane jako 1 1/4 i 1 1/2 talara. Przedstawione na nich zostało popiersie

²² Ibidem, s. 197.

²³ Andrzej WIĘCEK, *Medale pamiątkowe Jerzego Wilhelma, księcia legnicko-brzesko-wołowskiego (w 280-rocznicę śmierci ostatniego Piasta śląskiego 1675-1955)*, Kwartalnik Opolski, R. I, 1953, nr 3-4, s. 103-116 (Rec.: drk [J. KALUS], Numismatické listy, XII, 1957, s. 60); IDEM, *Medale Piastów śląskich*, Warszawa 1958, s. 68-72, nr 25, 28, 30.

²⁴ A. WIĘCEK, *Medale pamiątkowe*, s. 108; IDEM, *Medale Piastów*, s. 42.

²⁵ E. KOPICKI, *Katalog*, t. IX, cz. 4, s. 201.

księcia 3/4 w prawo. Książę został przedstawiony w bogatym stroju i peruce na głowie.²⁶ Legenda otokowa głosi: GEORG(ius) WILHELM(us) D(ei) G(ratia) DVX SILESIAE LIGN(icensis) BREG(ensis) & WOLAVIENS („Jerzy Wilhelm z Bożej łaski książę Śląska, legnicki, brzeski, i wołowski“). Rewers wypełnia 16-wierszowy napis: PIASTI / ETNARCHÆ POLONIAE / ULTIMUS NEPOS PRINCEPS / XV VIX ANNOS NAT, SED TAMEN / MAIORENNIS / POST NONIMESTRE DUCATUUM / REGIMEN / DIE XXI NOVEMB(ris) A(nno) MDCLXXV / SIBI REGIÆ FAMILIÆ / NOVEMQ(ue) SECULORUM SENIO / FATALEM FIGIT TERMINUM / AMBIGENTE SILESIA / NUM PIASTI NATALIB(us) PL⁹ GRATIÆ / GEORGII GUILIEL^{M1} / FATO(libus) PL⁹ LACHRYMARVM / DEBEAT („Piasta etnarchy Polski ostatni potomek, książę ledwie 15-letni, lecz jednak dojrzały, po dziewięciomiesięcznym władaniu księstwem dnia 21 listopada 1675 r. położył od losu przeznaczony kres sobie i dziewięciu wiekom trwania królewskiego rodu. Śląsk pozostaje rozdarty: czy winien więcej wdzięczności za urodziny Piasta czy więcej łez nad losem Jerzego Wilhelma“).²⁷ Stemple do monet pośmiertnych Jerzego Wilhelma wykonał brzeski złotnik Samuel Koller (ew. Köhler), o czym informują sygnatury SK pozostawione na półtalarach oraz 1 1/4 i 1 1/2 talara.

Jeśli chodzi o ogólną charakterystykę monet pośmiertnych książąt legnicko-brzeskich to można zauważyć, że ze względu na technikę bicia mają one charakter monet, jednak cel ich emisji bardziej zbliża je do medali.²⁸ Charakter monetarny został wyraźnie zaakcentowany na numizmatach wybitych po śmierci Zofii Katarzyny, pierwszej żony Jerzego III, gdyż w legendzie mają wyraźnie podany nominał. Z kolei na ćwierćtalarze pośmiertnym Zofii Elżbiety, pierwszej żony Jerzego Rudolfa odczytujemy informację o charakterze zabytku: „nummus argenteus“ czyli „pieniądz srebrny“.

Ocena wartości artystycznej monet okolicznościowych Piastów legnicko-brzeskich nie jest zbyt wysoka. Warto jednak zwrócić uwagę, że ich schemat ikonograficzny zupełnie nie odbiega od podobnych przykładów na obszarach pozaśląskich²⁹ – monety pośmiertne były swoistymi klepsydrami (tj. plakatami zawiadamiającymi o czyjejs śmierci i pogrzebie), których nikt nie widział potrzeby jako szczególnie udziwniać. W legendach zawarte są typowe informacje o charakterze genealogicznym – jedna strona monety zawsze składała się z wielowierszowej inskrypcji. Wybitny polski genealog Kazimierz Jasiński wielokrotnie korzystał z tych danych, jednak nie potrafił jednoznacznie monet pośmiertnych

²⁶ A. WIĘCEK, *Medale pamiątkowe*, s. 108.

²⁷ B. PASZKIEWICZ, *Lachryma* [w druku błędnie *Lachryna*] *Silesiae. Numizmatyczne epitafium Piastów*, „Kronika Zamkowa“, 1991/1992, nr 2 (24), s. 71.

²⁸ A. WIĘCEK, *Medale pamiątkowe*; IDEM, *Medale Piastów*, s. 68-72, nr 25, 28, 30; IDEM, *Hans Rieger*, s. 63, wspomina o okazie wagi 1/4 talara wybitym w związku ze śmiercią w 1622 r. księżny Zofii Elżbiety, który według niego ma „charakter medalu“.

²⁹ Patrz np.: Johannes HILDISCH, *Die Münzen der pommerschen Herzöge von 1569 bis zum Erlöschen des Greifengeschlechtes*, Köln-Wien 1980, np. nr 230-232, 390-391.

sklasyfikować, gdyż określa je jako: „medal pogrzebowy”,³⁰ „medal z okazji pogrzebu”,³¹ „medal pamiątkowy”,³² „moneta pamiątkowa”,³³ „moneta pogrzebowa”.³⁴ Odpowiednie sklasyfikowanie monet pośmiertnych nastęrcza szereg trudności. Mamy do czynienia z monetami czy medalami? Najlepszym przykładem są w tej kwestii monety pośmiertne ostatniego Piasta Jerzego Wilhelma, z których wszystkie wykonane są według zbliżonego szablonu ikonograficznego, lecz praktycznie jedynie numizmat określany mianem 1 1/2 (1 1/4) talara przez współczesnych medalografów uznawany jest za medal,³⁵ podczas gdy tzw. ćwierćtalar i półtalar nie. Dość łatwo zauważyć, że medalografowie są skłonni za medale uznawać duże i ładne monety,³⁶ nie są jednak w swojej zaborczości konsekwentni. Numizmatem namiętnie uznawanym przez medalografów za medal jest opisywany już wyżej numizmat pośmiertny Jerzego Wilhelma (Kop. 347). Istotnym czynnikiem mającym wpływ na klasyfikację tego i innych numizmatów jest ich waga. Przyjrzyjmy się więc wagom monet pośmiertnych Piastów legnicko-brzeskich. Średnia waga czterech zważonych monet pośmiertnych Joachima Fryderyka typu FS 1389/Kop. 104 (półtalar) wynosi tylko 11,95 g – wszystkie cztery są więc dużo lżejsze niż teoretyczne 1/2 talara.³⁷ Śmierć żony Joachima Fryderyka Anny Marii upamiętniono półortami (czyli 1/8 talara) (FS 1397, Kop. 106). Średnia waga tych monet (2,32 g) jest dużo niższa niż teoretycznego półorta ważącego 3,6 g.³⁸ Śmierć Jerzego Rudolfa upamiętniono okolicznościowymi monetami ważącymi ok. 1/8 talara, które należą do najczęściej spotykanych śląskich monet pośmiertnych (FS 1702, Kop. 259a). Wszystkie zważone przeze mnie egzemplarze są znacznie cięższe niż teoretyczna 1/8 talara (średnia ich waga wynosi 4,732 g).³⁹ Kolejną

³⁰ K. JASIŃSKI, *Rodowód*, s. 235, przyp. 3 (Joachim Fryderyk), s. 246, przyp. 3 (Jerzy Rudolf).

³¹ Ibidem, s. 252, przyp. 1 (Chrystian).

³² Ibidem, s. 235, przyp. 8 (Anna Maria), s. 249, przyp. 9 (Elżbieta Maria Karolina).

³³ Ibidem, s. 249, przyp. 4 (Zofia Katarzyna).

³⁴ Ibidem, s. 246, przyp. 8 (Zofia Elżbieta).

³⁵ Andrzej WIĘCEK, *Dzieje sztuki medalierskiej w Polsce*, Kraków 1971, s. 135, il. 68 i wyd. 2, Kraków 1989, s. 74, il. 99. Wątpliwości co do zaszeregowania opisywanego zabytku mają Teresa BOGACZ – Jan SAKWERDA, *op. cit.*, s. 126. Określają oni omawiany zabytek jako „medal pośmiertny (1,5 talara)”. W samodzielnej publikacji Jan SAKWERDA, *Dawne medalierstwo śląskie. Wystawa medali*, Wrocław 1994, s. 9, poz. 18, umieszczając go między medalami, w opisie stwierdza, iż mamy do czynienia z „talarem pośmiertnym” – tą charakterystyką autor był, jak sędzę, najbliższej prawdy.

³⁶ A. WIĘCEK, *Medale Piastów*, s. 77, przypis 2.

³⁷ NMPr inv. č. H5-33933 (11,64 g, 34,4 mm) (ś.p.u.); MNWr.-X-3476 (12 g, 34 mm); MPB-H-18 (12,04 g, 34,5 mm); MNW NPO 21338 (12,12 g, 34,2 mm); MNW 3 egz.

³⁸ MNW NPO 21342 (2,28 g, 24,8 mm)*; MNW NPO 116459 (2,36 g, 25,0 mm).

³⁹ MNWr.-X-17697 (3,97 g, 29,5 mm); SZM inv. č. M 1052 (4,19 g, 29,9 mm, ś.p.u.); ML/N 1686 (4,61 g, 28,80 mm); MPB-H-19 (4,61 g, 29,8 mm); MNW NPO 21453 (4,66 g, 29,7 mm); SZM č. pñr. 444/1984 (4,67 g, 29,6 mm); MZM Hl. sb. 4489 (4,77 g, 30,10 mm); MNW NPO 116383 (4,79 g, 29,6 mm); MNWr.-X-5336 (4,79 g, 29,2 mm.); MCh N 7163 (4,81 g, 30,2 mm); MNWr.-X-3734 (4,85 g, 29,70 mm); MNWr.-X-3877 (4,89 g, 29,85 mm, ś.p.u.); MNP GN B 3373 (5,00 g, 29,5 mm); MNK-P-VII-26665 (5,12 g, 29,60 mm); NMPr inv. č. H5-33487 (29,5 mm); NMPr inv. č. H5-33872 (29,5×29,8 mm); MNW 21454; MNW 116442.

okazją do emisji monet okolicznościowych była śmierć Zofii Katarzyny, pierwszej żony Jerzego III, która zmarła w 1659 r. Wybito wtedy monety o dwóch nominałach: półorty (FS 1837, Kop. 296) i orty (FS 1836, Kop. 297), które w legendzie posiadają słowne określenia nominałów, czyli: „*EINHALBREICHS ORTH*“ i „*EINREICHS ORTH*“. Monety te trzymają standardy wagowe odpowiednich nominałów. Średnia waga zważonych przeze mnie półortów wynosi 3,544 g,⁴⁰ natomiast ortów 7,24 g.⁴¹ Świadczyć to może o przewidywaniu ewentualnego wykorzystywania tych monet do obiegu.⁴² W opublikowanych inwentarzach skarbów z terenów Polski i Czech monet takich jednak nie stwierdzono.⁴³ Gdy w 1664 r. umarła księżna Elżbieta Maria Karolina wówczas jej śmierć upamiętniono monetami o nominale 1/8 talara (FS 1862, Kop. 298)⁴⁴ i 1/4 talara (FS 1861, Kop. 299).⁴⁵ Wagi tych monet balansują od nieco lżejszych, do nieco cięższych w porównaniu z teoretycznym ćwierćtalarem i 1/8 talara. Po śmierci Chrystiana wybito okolicznościowe ćwierćtalary (FS 1948, Kop. 327) i półtalary (FS 1947, Kop. 328). Zarówno ćwierćtalary,⁴⁶ jak i półtalary⁴⁷ Chrystiana ważą wyraźnie mniej (odpowiednio 5,71 g i 11,24 g) niż teoretyczne ich odpowiedniki. Po śmierci Jerzego Wilhelma wybito numizmaty określane jako ćwierćtalary (FS 1975, Kop. 345a), półtalary (FS 1974, Kop. 346) oraz 1 1/4 (FS -, Kop. 347b) i 1 1/2 talara (FS 1973, Kop. 347a). Średnia waga ćwierćtalarów wynosi 5,69 g,⁴⁸ półtalarów 11,258 g.⁴⁹

⁴⁰ SZM č. pñr. 43/1984, č. inv. I/1209 (3,53 g, 26,2 mm); MPB-H-3107 (3,53 g, 25,6 mm); SZM inv. č. 1084 (3,54 g, 26,7 mm); MNW NPO 21508 (3,56 g, 25,7 mm); MNW NPO 116399 (3,56 g).

⁴¹ MPB-H-20 (7,06 g, 31,1 mm, ś.p.u. i po otworze); MPB-H-21 (7,07 g, 31,1 mm); SZM inv. I/717 (7,12 g, 31,0 mm, ś.p.u.); MNW NPO 21510 (7,17 g, 31,2 mm); ML/N 358 (7,78 g, 31,3 mm).

⁴² Tylko egzemplarz z Muzeum Miedzi w Legnicy jest wyraźnie cięższy - 7,78 g.

⁴³ *Náležy minci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, t. 3, Praha 1957; Marta MĘCLEWSKA – Andrzej MIKOŁAJCZYK, *Skarby monet z lat 1650-1944 na obszarze Polski. Inwentarz II*, Wrocław etc. 1991.

⁴⁴ MNW NPO 116440 (3,39 g, 28,6 mm); MNW NPO 21509 (3,91 g, 28,5 mm); NMPr inv. č. H5–33891.

⁴⁵ MPB-H-22 (6,68 g, 33,2 mm); SZM I/1208 (6,97 g, 33,3 mm); MNW NPO 21512 (7,18 g, 33,5 mm); MNW NPO 116443 (7,51 g, 33,3 mm).

⁴⁶ MPB-H-26 (5,48 g, 31,6×30,1 mm); MNW NPO 23497 (5,77 g, 31,5 mm); MNW NPO 116391 (5,88 g, 31,4 mm, ś.p.u.); Strieboll 786; Löffler 792; Hirsch 72:383.

⁴⁷ MNW NPO 23496 (10,99 g, 37,4 mm); MPB-H-27 (11,0 g, 37,5×35,3 mm); MNW NPO 116379 (11,74 g, 37,3 mm); NMPr inv. č. H5–33557; NMPr inv. č. H5–33897; Strieboll 784; Löffler 791; Hirsch 72:nr 382.

⁴⁸ MNK-VII-P-27243 (Cz.8658), 32,85 mm, 5,82 g; MNW 116368, 32,7 mm, 5,75 g; MNW NPO 7549, 32,7 mm, 5,44 g, dziurka; MNW NPO 2712, 32,5 mm, 5,26 g, ś.p.u.; MNWr.-X-5094, 33,4 mm, 6,005 g; MNWr.-X-19171, 32,5 mm, 5,460 g (ś.p.u.); MOB/Me-1191, Ø 32,5 mm; MPB-H-12, 33,0 mm, 6,00 g; MPB-H-7, 30,7 mm, 5,70 g (z uchem); MZM, Hl. sb. 3876, 5,765 g; MZM, Hl. sb. 3877, 5,818 g (ś.p.u.); zbiór L. Kokocińskiego, 32,90 mm, 5,59 g (z aukcji WCN 15/796); NMP, inv. č. H5 – 33575, 31,8×32,6 mm; zbiór Ch. Rodackiego (23 VII 2000), 31,5×32,6 mm (ś.p.u.); z aukcji: Dr. Claus Hild, Auktion 69, Karlsruhe, 16.09.1995, nr 2189).

⁴⁹ MNK-VII-P-7439 (Cz. 4538), 36,40 mm, 11,28 g; MNW NPO 7545, 35,3 mm, 11,27 g; MNW NPO 17649, 36,5 mm, 10,94 g; MNW 116372, 36,0 mm, 11,24 g; MPB-H-3, 36,2 mm, 11,03 g;

Średnia waga kilkunastu egzemplarzy talara pośmiertnego medalowego Jerzego Wilhelma wynosi 32,70 g,⁵⁰ a więc nie jest to 1 1/2 talara jak zaproponował to kiedyś Ferdynand Friedensburg, lub też 1 1/4 talara, jak próbował precyzować E. Kopiccki, lecz ok. 1 1/8 typowego talara obiegowego. Gdybyśmy wzięli najlżejszy egzemplarz, to musielibyśmy go określić jako 1 1/12 talara, z kolei najcięższy mógłby uchodzić za ok. 1 1/6 talara. Nie ma więc sensu szukanie stosownego nominału np. dla typu FS 1973=Kop. 347a, Kop. 347b.

Monety pośmiertne nie będąc przeznaczone do obiegu, ale do celów pamiątkowych, nagrodowych czy manifestacyjnych, przeważnie ważyły znacznie więcej, ale też niekiedy wyraźnie mniej niż obiegowe odpowiedniki. Stąd określenie ich nominałów jest czysto umowne. Świadczy to o ich pamiątkowym charakterze – nie były przeznaczone do obiegu i do niego nie trafiały, czego dowodzi praktyczny brak tych monet w skarbach monetarnych.⁵¹ Metrologiczne odstępstwa powodowane były niewątpliwie tym, aby monety okolicznościowe nie trafiały do obiegu, gdyż ich wyobrażenia były niezgodne z tymi akceptowanymi przez dwór cesarski. Aby pogodzić numizmatyków i medalografów proponuję określać numizmaty pośmiertne mianem ćwierćtalarów, półtalarów i talarów „pośmiertnych medalowych” lub krócej mianem np. „talar medalowy”. Technicznie numizmaty te przypominają monety, jednak waga (znacznie odbiegająca od typowych obiegowych odpowiedników) oraz okoliczności bicia skłaniają ku uznawaniu ich za medale.⁵²

Łącznikiem między monetami i medalami pośmiertnymi Jerzego Wilhelma są jego medale pośmiertne, które posiadają rewers prawie identyczny w formie i treści z tym, który znany jest z monet pośmiertnych. Przykładowym takim medalem jest egzemplarz o wadze 5 dukatów wybity stemplem podobnym do znanego z półtalara (FS 1974, Kop. 346).⁵³ Oprócz wspomnianego są jeszcze dwa typy medali pośmiertnych o zbliżonym schemacie ikonograficznym: FS 1979 i FS 1981.

Chciałbym jeszcze zwrócić uwagę na to, że wśród monet pośmiertnych książąt legnicko-brzeskich przeważnie nie ma klip. Wyjątkiem jest klipa półtalara pośmiertnego Joachima Fryderyka (FS 1387, Kop. 103c) oraz klipy wybite stemplami półtalara z okazji śmierci Anny Marii: w srebrze wagi ok. 1 talara i w złocie wagi trzech dukatów. Niestosowanie klip do upamiętniania kolejnych pogrzebów

MPB-H-4, 36,6×37,7 mm, 11,70 g; MNWr.-X-3735, 11,264 g; MNP GN E 3898, 36,2 mm, 11,34 g; NMP, inv. č. H5 – 33575, 36,2×36,8 mm.

⁵⁰ Egzemplarz L. Kokocińskiego ze względu na oprawę nie został uwzględniony w obliczaniu wagi średniej.

⁵¹ Jedyna moneta pośmiertna, która pojawiła się w znalezisku, to talar pośmiertny Jerzego Wilhelma, który został znaleziony w 1951 r. w Opawie, przy ul. Ołomunieckiej 1. Nie znane są jednak okoliczności ukrycia, ani odkrycia – nie wiadomo, czy moneta ta była ukryta garnku, czy też znaleziono ją np. pod parapetem okiennym (SZM, č. I/559, 54,8 mm, 33,22 g).

⁵² Wszystkie opisane monety pośmiertne w pełni mieszczą się w dowolnych definicjach medalu, tzn. są „wykonane dla uczczenia wybitnej osoby, upamiętnienia ważnego wydarzenia”.

⁵³ MNW NPO 621, 34,2 mm, 16,74 g (Au). Jest też egzemplarz srebrny: MNW NPO 7547, 33,8 mm, 11,58 g (Ag).

wynikało zapewne z faktu, iż numizmaty pogrzebowe wyróżniały się okolicznościowymi stemplami i nie musiały przybierać dodatkowo nadzwyczajnej formy.

Zjawiskiem, na które również chciałbym na koniec zwrócić uwagę są ucha, dziurki i zwłaszcza ozdobne oprawy (lub ślady po nich) na monetach. Są one pozostałością pozaekonomicznej roli monet pośmiertnych, ale i mody, która była rozpowszechniona w czasach nowożytnych, tj. używania ich do przyozdabiania strojów. Zjawisko zawieszania i oprawiania monet dokumentowane jest licznymi obrazami i samymi numizmatami.⁵⁴ Niestety gdy moda minęła, często próbowano przywracać monety do pierwotnego wyglądu – niekiedy z opłakanym skutkiem dla numizmatów.⁵⁵ Dziś możemy oglądać na wielu monetach i medalach pozostałości ozdób, misternych opraw, czy przynajmniej śladów po spiłowanych uchach lub mocowaniach łańcuchów. Monety pośmiertne są ciekawym uzupełnieniem ceremoniału pogrzebowego i cenną i do dziś poszukiwaną pamiątką po piastowskiej dynastii.⁵⁶

Streszczenie

Ciekawym produktem mennic śląskich w okresie nowożytnym są monety upamiętniające śmierć kolejnych członków dynastii Piastów legnicko-brzeskich. Upamiętniono w ten sposób książąt Joachima Fryderyka (zm. 1602), Jerzego Rudolfa (zm. 1653), Jerzego III (zm. 1664), Ludwika IV (zm. 1663), Chrystiana (zm. 1672) i Jerzego Wilhelma (zm. 1675) oraz księżniczki Annę Marię (zm. 1605), Zofię Elżbietę (zm. 1622), Zofię Katarzynę (zm. 1659), Elżbietę Marię Karolinę (zm. 1664).

Monety pośmiertne książąt legnicko-brzeskich ze względu na technikę bicia mają charakter monet, jednak cel ich emisji zbliża je do medali. Charakter monetarny został wyraźnie zaakcentowany na numizmatach wybitych po śmierci

⁵⁴ *Münzen in Brauch und Aberglauben. Schmuck und Dekor – Motiv und Amulett – politische und religiöse Selbstdarstellung*, Mainz am Rhein 1982; Lore BÖRNER, *Deutsche Medaillenkleinode des 16. und 17. Jahrhunderts*, Leipzig 1981. Podobne zjawisko można zaobserwować na Ukrainie. Tu jednak z racji niewątpliwie ograniczonego dostępu oraz znacznej wartości oryginalnych medali i monet miejscowi rzemieślnicy masowo naśladowali je i rozpowszechniali, por. I. G. SPAS'KIJ, *Dukati i dukači Ukraïni. Istoriko-numizmatične doslidžennja*, Kiïv 1970.

⁵⁵ Por. Janusz KURPIEWSKI, *Proste sposoby czyszczenia i konserwacji monet oraz medali (cz. I, II, III)*, Biuletyn Numizmatyczny, 1994, nr 4, s. 38. Pomijam tu kwestię częstego wykorzystywania numizmatów do ozdabiania naczyń – w tym wypadku próby wyciągania np. monet kończyły się tragicznie i dla monet i tym bardziej dla naczyń, por. Andrzej MIKOŁAJCZYK, *Kufel srebrny wykopany pod Sieradzem*, Biuletyn Numizmatyczny, 1978, nr 4-5, s. 76-77 + II s. okładki.

⁵⁶ Jest to uzupełniona i w niektórych partiach zmieniona wersja tekstów: Robert PIENKOWSKI, *Monety okolicznościowe książąt legnicko-brzeskich*, [w:] *Materiały z IV Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej „Pieniądz pamiątkowy i okolicznościowy – wspólnota dziejów. Białoruś-Litwa-Lotwa-Polska-Ukraina“*. Supraśl 7-9 IX 2000 r., Warszawa 2000 [druk: 2001], s. 131-143; IDEM, *Monety nieobiegowe Piastów legnicko-brzeskich*, [w:] *Silesia Numismatica. Ducatus Lignicensis et Bregensis. Liber Primus. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Miedzi w Legnicy, 24-25 listopada 2000 r.*, pod red. B. Paszkiewicza, Legnica 2001, s. 91-117.

Zofii Katarzyny, gdyż mają wyraźnie podany nominał. Z kolei na pośmiertnym numizmacie Zofii Elżbiety widzimy informację „nummus argenteus“. Rewersy omawianych monet pośmiertnych zawsze posiadają informacje o charakterze genealogicznym.

Skłasyfikowanie monet pośmiertnych nastęrcza szereg trudności. Istotnym czynnikiem mającym wpływ na klasyfikację tych numizmatów jest ich waga. Technicznie numizmaty te przypominają monety, jednak waga oraz okoliczności bicia skłaniają ku uznawaniu ich za medale. Monety pośmiertne przeważnie ważyły znacznie więcej, ale też niekiedy wyraźnie mniej niż obiegowe odpowiedniki. Stąd określenie ich nominałów jest czysto umowne. Nie były przeznaczone do obiegu i do niego nie trafiały, czego dowodzi praktyczny brak tych monet w skarbach monetarnych. Łącznikiem między monetami i medalami pośmiertnymi są medale pośmiertne Jerzego Wilhelma, które posiadają rewers prawie identyczny w formie i treści z tym, który znany jest z monet pośmiertnych.

Wśród monet pośmiertnych ksiąząt legnicko-brzeskich przeważnie nie ma klip. Wyjątkiem jest klipa półtalara pośmiertnego Joachima Fryderyka (FS 1387, Kop. 103c) oraz klipy wybite stemplami półtalara z okazji śmierci Anny Marii. Pozostałością pozaekonomicznej roli monet pośmiertnych, ale i mody, która była rozpowszechniona w czasach nowożytnych, poprzez używanie monet pośmiertnych do przyozdabiania strojów, czy łańcuchów są ucha, misterne oprawy oraz dziurki. Monety pośmiertne są ciekawym uzupełnieniem ceremoniału pogrzebowego i cenną – do dziś poszukiwaną pamiątką po piastowskiej dynastii.

Użyte skróty:

Kop. – Edmund KOPICKI, *Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych*, t. VIII, *Monety śląskie okresu nowożytnego*, cz. 1, Warszawa 1982.

FS – Ferdinand FRIEDENSBURG – Hans SEGER, *Schlesiens Münzen und Medaillen der Neueren Zeit*, Breslau 1901.

MCh – Muzeum w Chorzowie;

ML – Muzeum Miedzi w Legnicy;

MNK – Muzeum Narodowe w Krakowie;

MNP – Muzeum Narodowe w Poznaniu;

MNW – Muzeum Narodowe w Warszawie;

MNWr. – Muzeum Narodowe we Wrocławiu;

MPB – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu;

MZM – Moravské zemské muzeum, Brno;

NMP – Národní muzeum, Praha;

SZM – Slezské zemské muzeum, Opava.

ś.p.u. – ślad po uchu